

„A VERÉB IS MADÁR” (Eretnek gondolatok az akadémiai reformmal kapcsolatban)

Jermy Tibor

az MTA rendes tagja, ny. intézetigazgató, MTA Növényvédelmi Kutatóintézete
jermy.t@t-online.hu

Az akadémiai reformról szóló írásokat csaknem hét évtizedes kutatói tapasztalataim birtokában olvasva eszembe jutott *A veréb is madár* című régi magyar film, mely a pénzemberek és a tudósok hazai társadalmi helyzete közötti szakadékot taglalta keserű humorral. Előre kell bocsátanom, tökéletesen tisztában vagyok azzal, hogy az ország jelenlegi és a belátható időben aligha javuló gazdasági állapota miatt az Akadémia kutatóhálózatának működésében a gazdaságossági szempontok fokozottabb érvényesítése elengedhetetlenül szükséges. Ezt a feladatot azonban sokféleképpen lehet végrehajtani. Erre is áll az elcsépelet mondas: az ördög a részletekben van. Éppen ezért egyáltalában nem közömbös, hogy a reformfolyamat célja valóban a kutatás hatékonyságának növelése-e – amint azt az elnökség 2/2007. számú állásfoglalása is hangsúlyozza –, vagy az Akadémia kénytelen a kutatás érdekeitől teljesen független gazdasági (például privatizációs) kényszereknek is eleget tenni. Amennyiben – és remélhetően – valóban az előbbi cél a mozgatórugó, akkor alapvetően fontos kérdés, hogy a részletek végleges kidolgozását kizárólag technokratákra bízzák-e, vagy a kutatás belső folyamatait személyes tapasztalataik alapján jól ismerő, aktív kutatók véleményét is figyelembe veszik.

Az elmúlt évtizedek folyamán gyakran tapasztaltam, hogy a kutatásszervezésben tevékenykedő lelkes és jóhiszemű, de saját elképzeléseikhez görcsösen ragaszkodó technokraták figyelmét ismételtelen fel kell hívni a következő trivialisra: minden tudományos intézmény sikerességének alfája és ómegája *a kutató!* És arra, hogy „a veréb is madár” – a kutató is *ember!* Nem pusztán létszámadat, hanem *ember!* Ember, akinek életcélja, sőt életének értelme a kutatás! Ember, akit olthatatlan *tudományos kíváncsisága* hajt kitűzött kutatási céljainak elérésére, ezért árt a munkájának – mert bosszantó és idegörlő kényszerként hat rá –, ha eredményeit állandóan méricskélnek. Persze, ez a méricskélés valójában nem a kutatást segíti, hanem az ezzel foglalkozó bürokrácia létjogosultságát támasztja alá, nem is beszélve arról, hogy kitűnő nemzetközi üzletnek is bizonyult! Nagyön valószínű, hogy a magukat, rendkívül ügyesen, a világ tudományos közössége számára nélkülözhetetlenné tett méricskélő cégek (például ISI) vezetőinek átlagjövedelme jelentősen meghaladja a világ vezető kutatóinak átlagjövedelmét.

Sajnos az eredmények méricskélésére korunk falanszterizálódásának egyik különösen antihumánus vívmánya – a *verseny* – miatt is szükség van! A tudományos versenyt

a 20. század végének haszonelvű tudomány-politikusai agyalták ki, pedig még senki sem igazolta, hogy a tudományok fejlődésében a mai formában zajló versenykényszernek bármi szerepe lett volna. Igaz, korábban még érvényes volt a tudomány fogalmának klasszikus definíciója: „*A tudomány az igazolt ismeretek rendszere.*” Ma a természettudományokra sokkal inkább a következő meghatározás áll: „*A tudomány az eladható receptek rendszere.*” Az a kutató, aki gyorsan – mert verseny van! – nem produkál pénzre váltható eredményt, az nem is kutató?

Az átszervezések során feltétlenül figyelemmel kellene lenni arra is, hogy a kutató nem hétfőtől péntekig, naponta 8^h-tól 16^h-ig dolgozik, hanem pillanatnyi tudományos problémájától függően, teljesen rapszodikus időbeosztás szerint, akár éjszakába és a hétvégekre nyúlóan is. Ezt csak akkor teheti, ha szociális körülményei kiegyensúlyozott életet biztosítanak számára, ami megsokszorozza alkotó erejét! A kutatók is érző, gondolkodó, kapcsolatrendszerükben kiteljesedő emberek, ha ez el is kerül a tudománysszervezők figyelmét. Az MTA mezőgazdasági kutatóintézetét az egyetemek vonzáskörzetéből kiszakítva egy martonvásári mezőn létrehozandó Agrárkutató Központba telepíteni ezért is rendkívül hibás elképzelés. De különösen hibás azért, mert alapjában ellentétes a reform hangsúlyos céljával: a hatékonyság növelésével. Utóbbi az szolgálná igazán, ha az Akadémia a központ létesítésére szánt jelentős összeget a meglévő intézetek fejlesztésére fordítaná.

Miért hangsúlyozom a „veréb madár voltát”? Mert a közelmúlt külföldi példái arra figyelmeztetnek, hogy a rövid idő alatt megtervezhető és sok (esetleg nemzetközi alapokból szerzett) pénzen felépíthető, kacsaláb

forgó kutatási centrumok, amelyekbe különböző intézeteket költöztetnek össze, gyakran nem teljesítik a hozzájuk fűzött reményeket. Az illetékes tudománysszervezők az ilyen intézmények létesítésével ugyan kipipálják a „reform” egyik, szerintük lényeges pontját, de nem számolnak azzal, hogy a nagy ötlet rendkívül negatívan változtathatja meg az átköltöztetett intézetek *kutatóinak* mindennapi életét. Emiatt a legkiválóbbak (hiszen ők tehetik meg a legkönnyebben) más pályát választanak, vagy külföldre távoznak, és az új létesítmények gyakorlatilag üresen állnak, a tudományos produkció lényegében megszűnik. Efféle költséges és rendkívül káros melléfogások elkerülése érdekében feltétlenül szükséges lenne az akadémiai intézetek átszervezésének megtervezése előtt gondos hatástanulmányt készíteni, kiváltképpen az érintett *kutatókat* illetően, akik nélkül nem létezik jól működő intézet! A kutatót a legkevésbé sem érdekli, hogy az átszervezés során megváltozik-e az intézmény neve, amelyben lelkesen és sikeresen dolgozik, vagy hogy honnan biztosítják számára a kutatás mindennapi anyagi feltételeit, és honnan utalják át a fizetését. Őt csak az érdekli, hogy lehetőleg javuló körülmények között, zavartalanul folytathassa munkáját. Ez utóbbi kell hogy a kutatást szervezőknek is elsőrendű célja legyen!

Még egy szót a kutatás finanszírozásáról. A pályázati rendszerről alkotott véleményemet, Szilárd Leó (1961) először 1948-ban publikált, rendkívül szellemes és profetikus pamfletjére támaszkodva, régebben már kifejtettem (Jermy, 1998). Ezúttal azt szeretném hangsúlyozni, hogy a reformjavaslatnak az intézetek alapfinanszírozását szorgalmazó pontja döntően fontos. Az alapfinanszírozást akár a pályázati alapok csökkentése árán is

biztosítani kell. A jelenlegi helyzet egyszerűen tragikomikus: egyes intézetek konnektoraiiban akkor van feszültség, és az illemhelyek vízellátása akkor biztosított, ha a kutatók kellő összegű pályázatokat nyernek! Nem hiszem, hogy van még egy olyan európai ország, ahol alapkutatást végző intézetek vezetői a kutatói pályázatok összegeinek esetleg jelentős részét lennének kénytelenek közüzemi számlák fedezésére fordítani!

Feltételezem, a tudományszervezők zömét bizonyára megmosolyogtató fenti szempontok aligha illenek bele a mai reformelkép-

zelésekbe, de lelkiismereti kötelességemnek tartottam aggályaimat kifejteni. Ugyanakkor ismételtlen hangsúlyozom, hogy az akadémiai kutatóintézeti hálózat működtetésének ésszerűsítését – de csakis „a veréb is madár” elv maradéktalan érvényesítése mellett – magam is nagyon fontosnak és sürgetően szükségesnek ítélem.

Kulcsszavak: *tudományos kíváncsiság, kutatók életkörülményei, teljesítménymérés, verseny, hatékonyság, hatástanulmány, Agrárkutató Központ*

IRODALOM

Jermy Tibor (1998): Az ezredvég tudományosságának rákfénéje – a pályázati rendszer. *Magyar Tudomány*, 159, 1124–1128.

Szilard, Leo (1961): *The Voice of the Dolphin and Other Stories*. Simon & Schuster, New York

